

MANN JOLÁN
**Márai horvátországi
 befogadásának ötösfogata**

Márai műveinek horvát megjelenése meglehetősen későn, alig több mint tíz esztendeje kezdődött el. Folyóiratokban ugyan már nyugat-európai újralfedezését megelőzően is olvasható volt néhány elbeszélése és rövid pályaképe, regényei megjelenésére mégis csak ezt követően került sor Horvátországban.

Az első nyomtatásban megjelent fordításokat néhány évvel megelőzte a horvát rádió harmadik adójának 1993-as összeállítása a XX. századi magyar irodalomról, melyben többek között Máraitól is elhangzott egy regényrészlet. Az összeállítást Jadranka Damjanov művészettörténész, egyetemi oktató, a magyar irodalom sokáig szinte egyetlen (többek mellett a Horvátországban kultikus szerzővé váló Hamvas Béla) horvát fordítója készítette. Nevéhez fűződik az első horvát fordított Márai-regény, *A gvertyák csonkig égnék* megjelenése is.

1996-ban jelent meg az első horvát fordított Márai-mű, a magyarul 1943-ban közölt *A szemle* című elbeszélés, amely szintén Jadranka Damjanov munkája. E mellé írt rövid ismertetőjét a következő mondattal indította: „Márai Sándor a huszadik század egyik legjelentősebb magyar írója, nálunk teljesen ismeretlen.”¹ Ez a Márait a horvát közönségnek elsőként bemutató és nem pusztán az író vázlatos életrajzát nyújtó bevezető több érdekes megállapítást is tesz, melyekből kitűnik, hogy magyar származású szerzőjük magyar irodalomismerete a kívülálló szempontjait is képes volt alkalmazni. Talán ez az egyik oka annak, hogy a lexikonszerű, a művek felsorolásában kifulladás helyett Damjanov *in medias res* elsősorban a novellistára összpontosít. Hangsúlyozza, hogy Márai sajátos világlátásból és értékszemléletéből fakadóan alakjai a végső igazságokat keresik, s mert nem kapnak választ kérdéseikre, szükségszerűen kételkedőkké válnak. Ezzel hozza összefüggésbe Márai lebetgetett stílusát is, melynek segítségével az író mindig valami titkot, rejtélyt fogalmaz meg, anélkül, hogy végül feloldást, megoldást nyújtana.

Márai egyedi beszédmódját a ki nem mondott, az elhallgatott közlés erejével hozza összefüggésbe, mely egyszerre vonzza és taszítja is olvasóit. Világirodalmi párhuzamokként Borges és Camus nevét említi, úgyis mint az individualizmus és elmagányosodás nagy krónikásait.

Máraitól mint belső és külső emigrációját egyaránt vállaló íróról, aki egyike volt az utolsó európeereknek, már ebben a bevezetőben is szó esik. A következő évben egy, az emigráció problémájával foglalkozó tematikus folyóirat-összeállításban jelenik meg ismét Márai neve. A zágrábi egyetem hungarológiai tanszékének első vendégtanára, N. Goller Ágota tanulmánya Márai *Naplóival* foglalkozik az emigráció szempontjából.²

Ugyanitt néhány oldallal később Márai *Halotti beszéd* című verse szerepel. Fordítója magyar származású indológus, a Zágrábi Egyetem oktatója, aki a vers nyersfordítását bőbeséges magyarázó jegyzetekkel látta el.³ A jegyzetek a versben említett nagy magyar neveket és az idézeteket magyarázzák. Márai *Halotti beszédének* lényegi sajátossága, hogy valóban csak a magyar kulturális kód ismerői számára érthető. Éppen ezért merész vállalkozásnak tekinthető éppen ennek a versnek az idegen nyelvű tolmácsolása, melynek értelmezését az emigrációs kontextusba helyezés talán megkönnyíti, de az a hatás, amit a mű a magyar nyelvű olvasóban kelteni képes, a horvát befogadót még akkor sem érinti meg, ha tudjuk, hogy az emigráns lét egzisztenciális és szellemi nyomorúságai a horvát olvasóközönség számára sem ismeretlenek. A vers intertextuális olvasata így tehát szóba sem kerülhet, és ezen az utólagos jegyzetek sem képesek segíteni. A *Halotti beszéd* fordítója természetesen tisztában lehetett ezekkel a nehézségekkel és, semmit nem bízva a véletlenre, a horvát közönség számára is ismert Bartókot éppúgy felveszi jegyzeteibe, mint Arany Jánost. A jegyzetapparátust a nyugati magyar irodalomról szóló összefoglalón kívül Márai pályaképe kíséri. A pályakép a második emigráció idejéből kiemeli a *San Gennaro vére* és az *Ítélet Canudosban* című regényeket és a *Naplók* mellett hangsúlyozza a *Föld! Föld!* című visszaemlékezés-kötet fontosságát.

Közel tíz évvel később jelent meg Márainak a *Halotti beszéd*en kívül másik emblematisz verse, a *Mennyből az angyal* is. A vers a Horvát Írószövetség folyóiratának az 1956-os forradalomról az ötvenedik évforduló kapcsán megemlékező tematikus összeállításában kapott helyet.⁴ Márai neve 1956 összefüggésében abban a bevezetőben is szerepel, melyet Lukács István kroatista és hungarológus, a Zágrábi Egyetem hungarológia szakának vendégtanára írt az összeállítás elé. Márai versében a magyar nép áldozathozatalát a horvát sorsot a krisztusi áldozattal azonosító Silvije Strahimir Kranjčević költői példájával állítja párhuzamba.⁵

1 Očevid [A szemle]. Ford.: Jadranka Damjanov. In: 15 dana, 39 (1996), 6, 39. Az elbeszélés ugyanitt: 39–41.

2 Ágota N. Goller: Emigracija u Dnevnica Márai Sándora, [Emigráció Márai Sándor Naplóiban]. In: Književna smotra, 1997. 104–105. (2–3.) szám, 87–91.

3 Posmrtna besjeda, [Halotti beszéd], fordította és jegyzetekkel ellátta: Klara Gönc Močanin. In: Uott: 151–152.

4 Anđele s neba podi žureći se, [Mennyből az angyal]. Ford.: Helena Molnar. In: Republika, 62. évfolyam, 2006. 11. szám, 38–40.

5 Stjepan Lukač: Mađarska, 1956. In: Uo: 28–30.

A kilencvenes évek derekát követően Márai-írás legközelebb majd csak 2001-ben jelenik meg, a magyar irodalom első horvát nyelvű prózaantológiájában, amely éppen e hiányt pótolandó az eredeti szándék ellenére nem csak a valóban kortárs alkotásokra terjedt ki, hanem a közelmúlt irodalmára is visszatekintett. Ebből a szempontból is figyelemre méltó a tény, hogy az antológia első novellája Márai Sándor egyik kisprózája, a *Medvetánc*.⁶ A kötetben először 1947-ben megjelent novella⁷ József Attila-i, bartóki előzményekre is építő ars poetica, amely az antológia hangsúlyos helyén, kiemelten szerepel.

Egy évvel később, 2002-ben a Horvát Matica Kolo című folyóiratában jelenik meg egy gazdag összeállítás a magyar irodalomról valamint Márai kisprózájából,⁸ amely tíz novellát és egy regényrészletet közöl. A *Mágia*,⁹ *A szemle*,¹⁰ *A megfajtás*,¹¹ *A jóslat*¹² című elbeszélések és *Városok*¹³ címmel további öt rövidpróza (*London, Párizs, Berlin, Firenze, Weimar*), valamint a *San Gennaro vére* című regényből vett Nápolyt leíró részlet¹⁴ fordítója ismét Jadranka Damjanov volt. A novellák közül *A szemle* újraközlés, ahogy a korábbiakban már említettem, az első Márai-mű volt, amely horvátul megjelent. A tizedik Márai-írás, amely ebben az összeállításban szerepel, *A hasbeszélő*¹⁵ című novella. Ennek horvát fordítása feltehetően nem a magyar eredeti alapján készült. A nápolyi veduta kivételével a városképek és *A szemle* című kisprózák egyaránt csak az Új Idők című lapban jelentek meg, valószínűleg a fordítónak is ez a megjelenés szolgálhatott forrásul. A Kolo folyóirat Márai-összeállítását a neves német publicista, Klaus Harpprecht *Márai Sándor feltámadása* című írása vezette be.¹⁶ Az eredeti cikk a Die Zeit című hetilapban volt olvasható két évvel korábban.¹⁷

A horvát szerkesztői koncepció itt kicsiben mintegy előrevetíti Márai későbbi horvát fogadtatásának legfőbb

sajátosságát, amely a nyugati recepciós folyamatokat – az ottani kritikai véleményeket és a lefordított művek sikereit helyezi előtérbe. Ezt nemcsak az mutatja, hogy az addigi legbősegebb összeállítás éppen Klaus Harpprecht cikkét veszi át bevezetőként, hanem az is, hogy a Kolo folyóirat ugyanebben a számában, közvetlenül a Márait bemutató részt követően *Magyar kultúroszkóp*¹⁸ címmel egy másik tematikus összeállítást is közöl, melyben Fried István Márairól írt tanulmánya¹⁹ is szerepel. Az, hogy egy magyar Márai-kutató tanulmánya, amely ráadásul hangsúlyozottan közép-európai kontextusban tárgyalja az életművet, annak lényeges pontjait Miroslav Krleža opuszával is párhuzamba állítva, ugyanabban a folyóiratszámában, amely Márairól is közöl egy összeállítást, egy másik blokkban szerepel, feltehetőleg nem véletlen. Mintha ezzel az elkülönítéssel a szerkesztők valóban „segíteni” akarnák Márai világirodalmi recepcióját, amelynek, úgy tűnik, ha sikerre akar jutni, el kell szakadnia a magyar értelmezésektől. Ugyanakkor mindennek a feltételezett tudatosságnak mégis csak ellentmond az a tény, hogy a magyar összeállításban Márai *A gyertyák csonkig égnek* című regényéből is szerepel egy részlet.²⁰

Folyóiratban legközelebb egy évvel a Kolo-számot követően Rijekában jelent meg horvát fordításban Márai-mű. A *Fiume képe a magyar irodalomban. Város az idő partján*²¹ című összeállításban Jókai, Cholnoky Viktor, Kosztolányi Dezső és Szabó Lőrinc egy-egy műve mellett Márai Sándor *Dráma Voloscában* című novellája is szerepel.²² Márai mediterráneumhoz, Dél-Európához fűződő kapcsolatát a következőképpen foglalja össze az ismertető: „Az Adria-tengeren vagy annak közelében játszódó művei a nagy civilizációkat teremtő mediterrán térség iránti érdeklődéséhez köthetők, mely térségben Márai művei szerint bármi megtörténhet. Olyan világ ez, amely-

6 Medvjedi ples, [Medvetánc]. Ford.: Kristina Kraljić. In: Zastrašivanje strašila. Antologija mađarske kratke priče [Rémijesztegetés. Magyar kisprózai antológia], szerk.: Stjepan Lukač, Jolán Mann, Neven Ušumović, Zagreb, Naklada MD, 2001. 11–12.
7 Medvetánc. [Elbeszélések, tárcanovellák], Budapest, Révai, 1946, [1947!].
8 Marai. Szerk.: Biljana Romić. In: Kolo, 12. évfolyam, 2002. 3. (őszi) szám, 87–140.
9 agija, [Mágia]. Ford.: Jadranka Damjanov. In: Uo: 93–97. URL: <http://www.matica.hr/Kolo/kolo0302.nsf/AllWebDocs/marai1>
10 Očevid, [A szemle]. Ford.: Jadranka Damjanov. In: Uo: 98–103. URL: <http://www.matica.hr/Kolo/kolo0302.nsf/AllWebDocs/marai2>
11 Odgonetka, [A megfajtás]. Ford.: Jadranka Damjanov. In: Uo: 104–108. URL: <http://www.matica.hr/Kolo/kolo0302.nsf/AllWebDocs/marai3>
12 Proročanstvo, [Jóslat]. Ford.: Jadranka Damjanov. In: Uo: 109–114. URL: <http://www.matica.hr/Kolo/kolo0302.nsf/AllWebDocs/marai4>
13 Gradovi (London, Pariz, Berlin, Firenca, Weimar, Napulj). Ford.: Jadranka Damjanov. In: Uo: 121–140. URL: <http://www.matica.hr/Kolo/kolo0302.nsf/AllWebDocs/marai6>
14 Napulj [Nápoly]. A részlet eredetijét l. Márai Sándor: San Gennaro vére, Budapest, Akadémiai, Helikon, 1995, 112–119.
15 Trbuhozborac, [A hasbeszélő]. Ford.: Mirko Kovač. In: Kolo, 12.

évfolyam, 2002. 3. (őszi) szám. 115–120. URL: <http://www.matica.hr/Kolo/kolo0302.nsf/AllWebDocs/marai5>
16 Klaus Harpprecht [sic!]: Uskrnuće Sándora Máraiija. Ford.: Marko Lehpamer. In: Uo: 87–92. URL: <http://www.matica.hr/Kolo/kolo0302.nsf/AllWebDocs/herpprecht1>
17 Die Auferstehung des Sándor Márai. In: Die Zeit, 38/2000, S. 61. URL: http://www.zeit.de/2000/38/Die_Auferstehung_des_S%E2%80%A0ndor_M%E2%80%A0rai
18 Mađarski kulturoskop. In: Kolo, 12. évfolyam, 2002. 3. (őszi) szám. 141–235. URL: <http://www.matica.hr/Kolo/kolo0302.nsf/AllWebDocs/mkul>
19 István Fried: Mađarski i srednjoeuropski građanin Sándor Márai. Ford.: Petra Tkalčec. In: Uo: 189–197. URL: <http://www.matica.hr/Kolo/kolo0302.nsf/AllWebDocs/fried1>
20 Svijeće gore do dna. (Odlomak). Ford.: Petra Tkalčec. In: Uo: 209–216. URL: <http://www.matica.hr/Kolo/kolo0302.nsf/AllWebDocs/marai2>
21 Slike Rijeke u mađarskoj književnosti. Grad na obali vremena, szerk.: Kiss Gy. Csaba és Ladányi István. In: Književna Rijeka, 8 (2003), 3. szám, 66–91.
22 Drama u Voloskom, [Dráma Voloscában]. Ford.: Irina Jurović. In: Književna Rijeka, 8 (2003), 3. szám, 86–89.

ben a leghétköznapibb dolgok is fontosnak tűnnek, mint ahogy az ezen a novelláján is látszik, amelynek tulajdonképpen nincs semmilyen különös cselekménye, a külső szemlélő számára mégis minden különösnek és jelentőségteljesnek tűnik benne.”²³

A *Gyertyák csonkig égnék* 2003-ban jelent meg horvát fordításban, elsőként Márai regényei közül.²⁴ A regény horvátországi sikere szempontjából érdemes ebből a szempontból figyelembe venni Márai olaszországi újralfedezését. Márai egyik német kritikusa, Harald Loch szerint az Osztrák–Magyar Monarchia világának bizonyos összetevői (a nemesi világ pátosza, szenvedélyes barátság és magány, megszállott várakozás és sorsszerű beteljesedés bizonyossága) iránti fogékonyság Itáliában ma is erőteljesen jelen van.²⁵ Úgy tűnik, hogy a német recepcióban közvetítő szerepet töltött be az olasz befogadás. Ez a kettős kulturális hagyományú – kontinentális köztes európai és mediterrán szellemiségű Horvátország esetében még inkább így történhetett. A *Gyertyák csonkig égnék* horvát kiadása gyorsan elfogyott, és az olvasók ezután is keresték Márai világsikerét. A horvát világhálón a regény címére keresve a találatok között szerepel az ezt a Márai-regényt nyomozó olvasó 2008 nyarán közzétett online hirdetése is.²⁶ E cikk írása idején a csáktornyai Zrínyi Miklós Könyvtár könyvtárosai az általuk olvasásra ajánlott öt külföldi mű közé besorolták Márainak ezt a regényét is, a vukovári városi könyvtár pedig 2004-ben és 2006-ban is első helyen ajánlotta ezt a könyvet olvasóinak.²⁷ A regény fergeteges horvátországi sikerére talán a legbeszédesebb példa az első horvát online metál magazin egyik bejegyzése, amely a feltétlenül elolvasandó művek közé sorolja a fenomenális műnek nevezett *Gyertyákat*,²⁸ de ugyanezt a regényt ajánlják egymásnak a világhálón a Horvát Fantasy Forum olvasói is.²⁹

Jadranka Pintarić elragadtatott kritikája a rangos Vjesnik című zágrábi napilap kulturális rovatában lelkes szavakkal üdvözli a regényt: „Íme egy csodálatos,

nosztalgikus és szentimentálisan ódivatú regény a becsületről és a hűségről, a szerelemről és az odaadásról, a büszkeségről és az árulásról, a nemeslelkűségről és az álnokságról, a szenvedély és a gyűlölet, a bujaság és a bosszúvágy, az őszinteség és a hazugság közötti árnyalatnyi különbségekről.”³⁰ A befejezés feloldatlanságát a regény erényének tudja be: „Amikor pedig a gyertyák csonkig égnék, életük [a két férfiszereplőé] feloldozást nyer, de csak annyiban, amennyiben ez emberi léptékkal lehetséges (azaz nem minden mondatik ki, amire vártunk, szerencsére a szerző nem akarta eljátszani a Mindenható szerepét).” A kritika külön elismeréssel szól a fordítói teljesítményről is, amely képes volt érzékeltetni a regény elbeszélői hangvétele és cselekménye eredményeképpen egyre nagyobb feszültséggel megtelő légkörét, és nagy jövőt jósol a *Gyertyáknak*: „...olyan regény ez, mely ismét lángra kapva mindaddig élni fog, amíg a mi gyertyáink is csonkig nem égnék, mert mindig lesz valaki, akinek a lelke e regény őszinte, nyílt, ajándékozó, fájdalmas kézzel átnyújtott emberségére áhítozik...”

A *Gyertyákat* Horvátországban fogadó egyöntetű „kritikátlan” lelkesedés kórusába csak egyetlen tárgyilagosan érvelő tanulmány szól bele. Neven Ušumović a magyar irodalmat kiválóan ismerő hungarológus, író, műfordító, akinek nevéhez alapvető művek horvátra fordítása³¹ fűződik, kimerítő alapossgal ismerteti a nyugat-európai Márai-eufória elsősorban e mű körül kialakuló természetrajzát, részletezi a regény cselekményét és a narráció eszközeit.³² Ušumović figyelmeztet a napjainkra jellemző új tradicionalizmus jelenségére, mely hajlamos romantikusnak látni az arisztokrata életmódot és dicsőíteni a történelmi, mindenekelőtt a monarchiabeli, legfőképpen pedig a bécsi kulisszákat. Abban a tényben, hogy éppen az aktuális olasz és osztrák politikai elit dicséri leginkább ezt a regényt, a fentiek bizonyítékát látja. *Giccs és szentimentalitás* címmel ismerteti Márai kano-

23 Ladányi István, Čurković Major Franciska: Životopisi (Sándor Márai). Ibid. 91.

24 Kad svijeće dogore. Ford.: Jadranka Damjanov, Zagreb, Fidas, 2003.

25 Harald Loch: Die „Grandezza” der k.u.k.-Welt. In: Die Rheinpfalz, 2000. 07. 05. Idézi: Mazán Vilmos: A siker komponensei. A Gyertyák csonkig égnék német nyelvű befogadásáról. In: Posztumusz reneszánsz. Tanulmányok Márai Sándor német nyelvű utóéletéhez, Szeged, Grimm, Acta Germanica 1. 2005. 58.

26 A hirdetés szövege: „Sandor Marai, A gyertyák csonkig égnék, kedvező áron megvásárolom”. URL: http://www.cro-rss.com/article_sandor_marai_kad_svijece%E6e_dogore_1536291.htm

27 Knjiga tjedna [A hét könyve] In: Vukovarske novine, 2004. január 23. URL: <http://www.vukovarske-novine.com/novine/292/13.pdf> és ibid. 2006. május 19. <http://www.vukovarske-novine.com/novine/354/12.pdf>

28 Cmar.net. Croatian metal and rock. 2007. dec. 19-i bejegyzés. URL: http://www.cmar-net.org/forum/search.php?search_author=crazyblondy

29 Eydis. hrvatski fantasy forum. URL: <http://eydis.fantasy-hr.com/index.php?s=335bfeca89ec65ad64d6a88b5fedc437&showtopic=8&st=1140&p=170080&entry170080>

30 Jadranka Pintarić: Krhkost i snaga prijateljstva, [A barátság törékenysége és ereje] In: Vjesnik, 2003. október 23., 18. URL: <http://www.vjesnik.com/pdf/2003%5C10%5C23%5C18A18.PDF>

31 Neven Ušumović fontosabb műfordításai: Molnár Ferenc: Dječaci Pavlove ulice, [A Pál utcai fiúk], Zagreb, ABC naklada, 2002; Hamvas Béla: Kap prokletsva, [Egy csepp a kárhozatból], (Jadranka Damjanovval és Ivan Ladislav Galetával), Zagreb, Mirakul, 2003. Esterházy Péter: Hrabalova knjiga, [Hrabal könyve], Zagreb, Fraktura, 2003; Hamvas Béla: Nevidljivo zbivanje, [A láthatatlan történet], (Stjepan Filaković-tyal), Zagreb, Mirakul, 2004; Bodor Ádám: Okrug Sinistra, [Sinistra körzet], Zagreb, Meandar, 2005.

32 Neven Ušumović: Nostalgija, sentimentalnost, vjerodostojnost, [Nosztalgia, szentimentalizmus, hitelesség]. In: Zarez, 2003. június 19. 38–39.

nizálásának, elsősorban az életmű önéletrajzi, esszéisztikus-reflexív típusú műveit – a *Naplókat*, az *Egy polgár vallomásait* és a *Föld! Föld!* című művét.

Márai horvátországi befogadásának egy lappangó fejezete 2003 őszén a balatonfüredi fordítóházban kezdődött. A fordítóház adott otthont a zágrábi hungarológia szakos hallgatók műfordítói szemináriumának. A szeminárium résztvevői Ćurković Major Franciska egyetemi oktató vezetésével részleteket fordítottak Márai *Füves könyvéből*, majd a tanév során fordítói szeminárium keretében lefordították az egész könyvet. Hamvas Béla műveinek horvátországi sikerén³³ felbuzdulva a fordítást szerették volna megjelentetni, de Márai horvát kiadója, félve a ráfizetéstől, nem vállalta a *Füves könyv* megjelentetését. A kézirat jelenleg a kiadónál van, és nem lehetetlen, hogy mégis meg fog jelenni, hiszen 2006 óta újabb négy Márai-kötet jelent meg, s az évek során kialakult Márai horvát olvasótáborra is.³⁴

A *Gyertyák* sikere ellenére a legközelebbi Márai-kötet, a *Judit* megjelenésére ezt követően csak 2006-ban került sor. Új fordítója, Xénia Detoni. Márai időközben nevet váltott horvát kiadójának újabb könyve valójában két regény, *Az igazi és a Judit... és az utóhang* együttes kiadása,³⁵ amely a *Judit* címet és az *Egy szerelem három arca* alcímet kapta. A fülszöveg a kultuszregénynek nevezett *Gyertyák...* alkotójának újabb remekműveként mutatja be ezt a könyvet az olvasónak, a továbbiakban külföldi kritikákat idéz referenciaként, egy-egy részletet Christoph Nettersheim és a *Der Spiegel* folyóirat recenziójából. Božidar Alajbegović horvát kritikus blogjában azonban a fentiekhez még egy kivonatot is mellékel a Magyar Demokrata hetilap 2006. április 6. számának Márai-cikkéből, melynek egyik megállapítása éppen a magyar és a külföldi Márai-recepció különbségére utal, miszerint a magyar nyelvterületen kívül Márai elsősorban romantikus, olvasmányosabb regényeivel van jelen, míg a magyar olvasóközönség által a legtöbbre értékelt *Naplók*, a *Föld! Föld!* és az *Egy polgár vallomásai* szinte teljesen ismeretlenek maradnak.³⁶ A *Judit* horvát olvasói befoga-

dására jó példa, hogy Márainak ez a regénye a negyedik leginkább kölcsönzött szépirodalmi mű az eszéki Városi és Egyetemi Könyvtárban, de az igen gyakran kikért könyvek között szerepel *A gyertyák csonkig égnek* is, öt évvel a regény horvát megjelenése után.³⁷

Figyelmet érdemel Nenad Perković könyvajánlója is.³⁸ Perković válogatásában a *Judit* megelőzi a *Gyertyákat*, mert bár szerinte az utóbbi népszerűbb, rövidebb és a férfibarátság tematizálása miatt érdekesebb, az előbbi összetettebb és gazdagabb, és a *Gyertyákkal* szemben valódi szerelmi regény: „Ha Garcia Marquez úgy ír szerelmes regényt, mintha tangózna, Márai az övében szenvedélyes csárdást jár.” Perković Márai írói erejét alakjainak lélektani ábrázolásában fedezi fel. A regény különböző beszédhangokat alkalmazó hármas egységét elbeszélői szimfóniához hasonlítja, utalva a kompozíció harmonikusságára. Perković egy merész párhuzammal a regény filozofikus-esszéisztikus csapongásait, melyek azonban nem ártanak a mű egységének, Janko Polić Kamov, a horvát irodalmi modernizmus korán elhunyt lázadója stílusával hozza összefüggésbe. A *Judit*ről további recenzió olvasható még Adrian Cvitanović zágrábi kritikustól is, akinek írása egy pulai folyóiratban jelent meg.³⁹

A 2007-ben horvátul megjelenő negyedik Márai-mű, a *Föld! Föld!*⁴⁰ recenzense a kortárs horvát irodalom neves szerzőnöje, az elsőkötetesként 2000-ben versekkel feltűnő, majd regénnyel és elbeszélésekkel is jelentkező Tatjana Gromača (1971) volt.⁴¹ A recenzió a *Föld! Föld!* olvasói türelmet igénylő kevésbé mozgalmasságaiért az emberi psziché gazdag és mélyreható elemzését, a korabeli Európa történeti pillanatának összetett ábrázolását ígéri cserébe az olvasónak és hozzáteszi: „Márai nem csak azért ír, hogy olvasóit elbűvölje tökéletes írásművészetével és tudásával, hanem hogy önnön gondolatmenetét, annak egyes állomásait nagyítóüvegen keresztül, kritikával szemlélhesse, s ezzel a becsületes gesztussal el is nyeri az olvasó feltétlen bizalmát.

33 Hamvas Béla horvát recepciója 1993-ban A bor filozófiája megjelenésével kezdődött. A mai napig kilenc Hamvas-kötet jelent meg horvátul, nem számítva A bor filozófiája 1997-es második kiadását.

34 Zágráb városi könyvtári hálózatában Márai regényeinek példányai nem tartoznak ugyan a folyamatosan kikölcsönzött kötetek közé, de e cikk írása idején a számítógépes katalógus nyilvántartása szerint valamennyi könyvet olvasta legalább egy, de inkább több olvasó.

35 Judit. Tri lica jedne ljubavi. [Judit. Egy szerelem három arca]. Ford.: Xénia Detoni, Zagreb, Mirakul, 2006.

36 Božidar Alajbegović: (Sandor Marai – Judit – 3 lica jedne ljubavi, Mirakul, 2006.). In: Knjiški moljac . Blog [Könyvmoly], 2006. 06. 26-i bejegyzés. URL: <http://knjigoljub.blog.hr/2006/06/1621261919/novo-sandor-marai-judit-3-lica-jedne-ljubavi-mirakul-2006.html>

37 Gradska i sveučilišna knjižnica: Ljestvica najčitanije beletristike i blicistike u 2008. godini. [Városi és Egyetemi Könyvtár: 2008 legolvasottabb szépirodalmi és publicisztikai művei]. In: Glas

Slavonije, 2009. január 27. URL: http://www.glas-slavonije.hr/vijest.asp?rub=3&ID_VIJESTI=103399

38 Nenad Perković: Uvod u ljipe mađarske izgnanike. Nekoliko must read knjiga mađarske književnosti – Margit Kaffka, Sándor Márai i Béla Hamvas. [Bevezetés a szép magyar száműzöttek olvasásába. A magyar irodalom néhány must read-könyve – Kaffka Margit, Márai Sándor és Hamvas Béla] Márairól: Strastveni ljubavni čarš. [Szenvedélyes szerelmi csárdás]. In: Zarez. 2007. július. 12., 210–211. szám. URL: <http://www.zarez.hr/210/kritika2.htm>

39 Vječni građanin Sándor Márai. [Márai Sándor, az örök polgár]. (Sándor Márai: Judit. 3 lica jedne ljubavi / Az igazi: Judit) In: Nova Istra (Pula), 2007. 3–4. szám.

40 Zemlja, zemlja! Ford.: Xenia Detoni, Zagreb, Mirakul, 2007.

41 Tatjana Gromača: Tri prikaza: Kipke, Márai i Bečanović. [Három ismertető. Márai Föld! Föld! című kötetéről]. In: Plastelin. Online magazin. URL: <http://www.plastelin.com/content/view/630/94/>

A *Föld! Föld!* horvát megjelenése megelőzte Márai ugyancsak 2007-ben kiadott *Eszter hagyatéka* című regényét.⁴² Márainak a karácsonyi könyvvásárra megjelenő ez utóbbi regénye a korábbi kötetek sikerének köszönhetően a szó szoros értelmében valódi befogadói közegbe érkezett. Talán éppen ezért nem kísérte különösebb figyelem. Márai ekkorra evidenciává vált a széles olvasóközönség és a kritikus szakma szemében is, akinek ez a soron következő regénye már nem hatott az újdonság erejével. A fordítás címe talán itt szakad el legjobban az eredetitől, visszafordítva a hatásvadász és valóban ódivatú szerelmes füzetek érzélgős hangulatát sugallja: *Eszter. A reménytelen szerelem*. Érthetelen, hogy a cím szókapcsolata miért egyszerűsödött le egy tulajdonnévre és miért volt szükség az alcímre. Amíg ugyanis Németh László *Égető Eszter* című regényében a beszélő tulajdonnév lefordítására nem vállalkozott a mű egykori szerb fordítója (hasonló helyzetbe kerülhetne az esetleges horvát fordító is) és csak a főszereplőnév keresztnévét tartotta meg,⁴³ Márai regényének esetében effajta nyelvi nehézségről nem lehet szó. Az *Eszter hagyatéka* kevés kommentárja közé sorolható Božidar Alajbegović horvát kritikus blogbejegyzése, amely azonban csak a regény horvát kiadása fülszövegének másodközlése.⁴⁴

Az utolsó Márai-kötet, ezidáig az ötödik a horvátul megjelentek sorában a *Vendégjáték Bolzanóban* című regény.⁴⁵ Ennek a könyvnek a megjelenése alkalmából Márai horvát kiadója a megszokott könyvbemutatóknál nagyobb szabású rendezvényre, egy irodalmi est megszervezésére vállalkozott, melyre meghívta Szegedy-Maszák Mihály irodalomtörténészt, Márai életművének kutatóját. Az estre 2008. november 19-én került sor a zágrábi Profil Megastore könyvárúháiban. Az est résztvevői voltak még Márai műveinek fordítóján, Xénia Detonin és Szegedy-Maszák Mihályon kívül, Milana Vuković–Runjić kritikus, továbbá Goran Grgić színész is, aki a legújabb horvát nyelvű Márai-regényből olvasott fel részleteket. Milana Vuković–Runjić a fiktív Casanova-életrajzok témája szempontjából szólt hozzá

az esthez, s úgy tűnik, ez az a pont, amely a kritikai recepciókat is a legjobban érdekli. Ezek közé tartozik Sandra-Viktorija Antić beszámolója az estről⁴⁶ és a rijekai Novi List⁴⁷ recenziója is. A rijekai újság recenzense még arra is felfigyelt, hogy ennek a Márai-regénynek a horvát megjelenésére Casanova születésének 210. évfordulóján került sor. A Casanova-kontextust erősíti a szintén ártírt cím is, melynek szó szerinti visszafordítása *A bolzanói szerető*. A *Vendégjáték* ismét mozgósította Márai híveit, a megjelenés óta eltelt néhány hónap óta során több könyvtárban is bekerült a legkeresettebb tíz könyv közé.⁴⁸ A regény rajongótáborát is a szerelmi szál vonzza magához, melyre példaként érdemes megemlíteni, hogy a regény egyik nem túl magvas, de annál inkább az érzelmekre ható mondata – „Én vagyok az élet, szerelmem”⁴⁹ –, melyet a borító fülszövege is népszerűsít, idézetként egy online fórum témájaként is megjelenik, mégpedig a fórum *Kultuszolgók* csoportja alá sorolva.⁵⁰

Zágrábi látogatása alkalmából Szegedy-Maszák Mihály az egyetem hungarológia tanszékén is tartott egy előadást Márai magyar és a világirodalmi helyéről, ami újabb lépést jelent Márai horvátországi recepciója történetében. Végezetül megállapítható, hogy Márai műveinek horvát recepciója az eddigiek során az alábbi fő szempontok szerint alakult:

Várható volt, hogy az újra felfedezett nagy magyar író életműve fel fogja kelteni a horvát kiadók érdeklődését, azaz Márai is bekerült azoknak a magyar íróknak a körébe, akiknek a horvát nyelvű megjelenésére előbb vagy utóbb számítani lehetett. Erre azonban nem Márai magyarországi újrafelfedezése után, hanem a nyugat-európai sikereket követően került sor Horvátországban. Márai kulturális érdeklődése a mediterráneum iránt, amely dél-európai ihletettségű műveiben ölt testet, illetve hasonlóképpen közép-európai témái, melyeknek köszönhetően a Monarchia utódállamaiban művei különösen népszerűségnek örvendenek, továbbá az életét meghatározó emigráció mind olyan tényezők, amelyekre a horvát olvasóközönség és kritika egyaránt is fogékonyak bizonyult.

42 Ester – uzaludna ljubav. Ford.: Xénia Detoni, Zagreb, Mirakul, 2007.

43 Laslo Nemet: Estera. [Égető Eszter] Roman. Ford.: Ljuba Popović, Subotica, Beograd, Minerva, 1960 és 1972.

44 Božidar Alajbegović: (Sandor Marai: Ester. Uzaludna ljubav, Mirakul, 2007.) In: Knjiški moljac. Blog [Könyvmoly], 2007.12.12-i bejegyzés. URL: <http://knjigoljub.blog.hr/2007/12/1623781406/novo-sandor-marai-ester-uzaludna-ljubav-mirakul-2007.html>

45 Ljubavnik u Bolzanu, [Vendégjáték Bolzanóban]. Ford.: Xénia Detoni, Zagreb, Mirakul, 2008.

46 Sandra-Viktorija Antić: Sjaman portret Casanove [Ragyogó Casanova-portré]. In: Vjesnik. 2008. november 21. URL: <http://www.vjesnik.hr/html/2008/11/21/Clanak.asp?r=kul&c=11>

47 Kako je izdan Casanova. In: Novi list (Rijeka), 2008. november 30.

48 A Dráva-menti Viroviticában éppenúgy rövid idő alatt sikerregény

lett a Vendégjáték Bolzanóban, mint Isztrián. L. Top ljestvica najprodavanijih naslova u Castropoli. In: Glas Istre <http://www.glasistre.hr/?0ab3dcd1a9eb09f42eef2186db59737e,TS,2151,3858,19132,25252,238623>

49 Az idézett rész a magyar eredetiben: „– Ki vagy, Franciska? – kérdezte a férfi. Az álarc hangfogót szorított a szavaikra, mintha nagy távolságból szólnának egymáshoz. E távolság csendjéből mondta a nő, nagyon messziről: – Én vagyok az élet, szerelmem.” In: Márai Sándor: Vendégjáték Bolzanóban, Akadémiai Kiadó, Helikon, 1991, 174.

50 Forum »Net.hr Forum« Društvo »Kultne stvari« ja sam zivot, ljubavi moja. URL: <http://forum.net.hr/forums/t/201946.aspx> Az idézet szerzőjének leleplezésének helye a következő bejegyzésben: 2009.01. 24. 23:36 <http://forum.net.hr/forums/p/201946/5799172.aspx>

„Minden Egész eltörött”?

Szegedy-Maszák Mihály szerk.:

A magyar irodalom történetei

Gondolat, Bp., 2007.

Három igényes kiállítású és tekintélyes terjedelmű kötetben jelent meg 2007-ben *A magyar irodalom történetei* című munka, amelynek főszerkesztője Szegedy-Maszák Mihály akadémikus, tanszékvezető egyetemi tanár. Tájékoztatásul megtudhatjuk azt is, hogy „A projekt a Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal támogatásával valósult meg. A kötet kiadását a Magyar Tudományos Akadémia támogatta.” A támogatási összegekről elképesztően magas számadatok terjedtek el a közbeszédben. Több mint negyven éve jelent meg magyar irodalom egészét részletezően, szaktudományos igényességgel áttekintő kiadvány az MTA Irodalomtörténeti Intézetének munkájaként. Ez azonnal egyetemi tankönyvvé vált, s erre hasonlóan használható mű mostanáig nem készült. A diákok körében a borítók színe miatt kezdettől fogva spenótnak becézett hat kötet akkor hézagpótlónak bizonyult, de kétségtelen tény, hogy már a nyolcvanas években megérett az idő arra, hogy készüljön egy korszerűbb, s valamivel talán szerényebb terjedelmű kézikönyv.

A korszerűség a kiindulópontja Szegedy-Maszák Mihály előszavának is az első kötet élén. Szerinte a hajdani mű szerzői „kevésbé próbálták érvényesíteni a nemzetközi irodalomtudomány korabeli szempontjait”. Lényegében igaz lehetne ez, ám nem volna szabad elfeledni, hogy a marxizmus változatai is jelen voltak a kor nemzetközi szakmai életében, többek közt Lukács György révén. S az is tudható, hogy neki, majd másoknak is küzdeniük kellett azért, hogy az ortodox marxista felfogást egy nyitottabb, befogadóbb válthassa fel. Igazolja ezt például az új mű harmadik kötetében az a fejezet, amely a strukturalizmus 1970 körüli hazai helyzetével, elnyomásával foglalkozik (Bezeczy Gábor). Az eseménytörténetre az idősebbek emlékezhetnek is. Enyhén szólva történelmietlen azonban, ha az 1945 utáni fél évszázad kapcsán tudománytörténeti szempontból Hankiss Elemér fontosnak bizonyul, Lukács György viszont nem, pedig az ő nézetei és azok fogadtatástörténete nemcsak bennünket foglalkoztatott. Az irodalomtörténet-írást, a kritikát, de az irodalmat sem lehetne nélküle tárgyalni. Ugyancsak hiányzik a sokáig szigorúan elítélt egzisztencializmus, amelynek gondolkodásmódját, irodalomszemléletét Németh G.

Béla nagy hatással emelte át műelemzéseibe a hatvanas évek második felében. Ma már nincsenek egy-pártrendszerbeli tiltások: minden szemlélet megjelenhetne ebben a kézikönyvben.

A korszerűség mellett a másik fő célkitűzés szerint a fejezetek „az irodalmat a művelődés tágabb összefüggérendszerébe illesztik”. Csak helyeselni lehet ezt a törekvést, amely legkövetkezetesebben, példászerűen a Szegedy-Maszák Mihály által írtakban bontakozik ki. Ne legyünk azonban igazságtalanok: a magyar irodalomtörténet-írásban nem valami radikálisan új felismerésről van szó. A maga kezdetlegesebb módján a régi kézikönyv is foglalkozott minden nagyobb korszak kapcsán összefoglalóan, de egyes fejezetekben is a társművészetekkel, a korszak szellemi és irodalmi életével, s azzal is, ami most meglehetősen háttérbe szorult: a történelem menetével. S ez a szemlélet nagyon régóta, s persze „középkorok fokán” ott volt az irodalomtörténetekben, a zenei, a képzőművészeti oktatásban. Az új kézikönyv viszont összefoglaló módon semmivel sem foglalkozik. Amit viszonylag újkeletűen kultúratudománynak neveznek, az a tudomány szintjén polihistorokat igényelne, s ezt az egyén a mai korban megközelíteni sem képes. A tudományos ismeretterjesztésben viszont, s szerintem egy kézikönyvnek ezt is célul kell kitűznie: áttekintéssel, összefoglaló, eleminek tetsző ismereteket is átadó tárgyalással lehet eredményt elérni. Ennek hiánya – például egy átlagos tájékozottságú bölcsészhallgató, vagy akár középkor tanár számára – alig használhatóvá, feldolgozhatóvá teszi egy-egy tanulmány utalásait.

Bármelyik fejezetét kezdem el olvasni e három kötetnek, tapasztalom a felkészültséget, az igényességet, sok esetben az újszerű megközelítés szellemi izgalmát. Mégis, mindig valami elementáris hiányérzet marad bennem, mert soha nem feledhetem el, hogy az adott fejezet egy irodalomtörténeti kézikönyvben szerepel, s bár irodalomtörténeti tanulmány, nem kézikönyvbe való. A színvonalas elemzések egymásutánjából nem születik áttekintő-összefoglaló mű.

Kifogásaimat, amelyekkel egyúttal jellemzem is e munkát, főként a 3. kötetből vett példák sorával próbálom szemléltetni. A tájékozódásban a *Személynévmutató* és a *Címmutató* is segített, bár ezek is tökéletlenek. Olykor téves a megadott oldalszám, de nagyobb baj, hogy nagyon sok, a szövegekben fellelhető adat hiányzik belőlük. A kötetekben minden fejezet mellett szerepel egy évszám és egy mű címe. Ez azt sugallja, hogy így kiemelődnek a legjelentősebb alkotások. Pedig nem kevés a hiány. Mindjárt az 1920-as évszám is vitathatóvá válik, mert kimarad, igaz esztétikai és nem

eszméletörténeti indoklással Szabó Dezső regénye, *Az elsodort falu*, amely 1919 májusában jelent meg, s hatása igen jelentős volt. 1923-ban nem létezik a *Tündérbkert*, 1932-ben az *Ábel a rengetegben*, 1938-ban az első József Attila-összes, 1947-ben az *Iszony*, 1965-ben a *Himnusz minden időben*, 1979-ben a *Termelési regény*. Nagyon változóak a fejezetek végén a bibliográfiák. Olykor csak négy-öt, máskor harminc-negyven tételből állnak. Feltűnő, hogy sokszor modernnek számító monográfiák sem kaptak helyet, legalább a tájékoztatás céljából. Ha a szerzők nem is hivatkoztak rájuk, feltételezhető, hogy talán mégiscsak olvasták azokat. Íme néhány eset: nem említik Aczél Géza (Kassák Lajos), Szabolcsi Miklós (József Attila), Görömbei András (Nagy László, Sütő András) könyveit.

Nézzük a tájékoztatás esetlegességének, egyoldalúságának példáit. Bartók Béla méltóképpen szerepel, a 2. és a 3. kötetben is külön fejezet foglalkozik vele. Ehhez képest Kodály Zoltán mellékszereplőnek is alig tekinthető. A 2. kötetben a következőket tudjuk meg róla egy-egy mondatban, felsorolásban, többnyire Bartókkal összefüggésben. Ő is gyűjtött népzénet. Hatással volt költőinkre. Szerepelt a Thália Társaság tagjai közt. Írt Debussyról. Írt Bartókról, az pedig őrola (egy-egy rövid idézet), Tagja volt a Vasárnapi Körnek. A 3. kötet információi: Fülep Lajos írt róla. A Bartókról szóló tanulmány háromszor említi a nevét. Györffy István felfogása az övével rokonítható. Juhász Ferenc, majd kétszer Weöres Sándor kapcsán kerül szóba Kodály. Jó lett volna valamit megtudni e hatásról, mert így mindössze annyi az információ, hogy a folklorizmust ő sem értelmezte leegyszerűsítően.

Kodály Zoltán legalább létezik a kultúratudomány számára, de más, például Bozay Attila, Dohnányi Ernő, Durkó Zsolt, Eötvös Péter, Farkas Ferenc, Lajtha László, Ligeti György, Petrovics Emil, Szokolay Sándor, Veress Sándor, Weiner Leó nem. A színház- és előadóművészet az avantgárral és az új teatralitással kap helyet két fejezetben, s ami ehhez képest csak „modern”, az nem létezik. Leírva sincsen például Básti Lajos, Gábor Miklós, Latinovits Zoltán, Major Tamás, Ruttkai Éva, Tímár József neve. Lényegében a képzőművészet kapcsán is csak az avantgárd a számoltartott. A 2. kötetben nincs képzőművészeti fejezet, a 3.-ban van Fülep Lajosról, a Bauhausról és Moholy-Nagy Lászlóról, illetve a neoavantgárd és posztmodern képzőművészetről. A mutató szerint Csontváry Kosztka Tivadar neve sehol nincs leírva, ám a Fülep-fejezetben mégis megtalálható: neki szerepe volt „Csontváry elismertetésében”. A 2. és a 3. kötetben Munkácsy Mihály neve három, Szinyei Merse

Pálé egy felsorolásban szerepel, Paál Lászlóé sehol sem. Ferenczy Károly sem létezik. (Mulatságos tévedés, hogy az egyetlen utalás, a Fülep Lajostól 1906-ból származó idézet: „a Manet-ek és Ferenczyek által kivívott új művészet” feloldása a névmutatóban: „Ferenczy Béni és Noémi”.) Kondor Béla sehol. Hosszan lehetne sorolni a neveket, de nincs értelme. Mintha nem is lenne más érték, csak az, ami avantgárdista. (Az irodalmi hiányokról majd később.)

A főszerkesztő, továbbá a szerzők jelentős része fő- vagy mellékállásban egyetemi oktató. Számtalanszor megtapasztalhatták már, hogy a magyar szakosoknak és a legtöbb bölcsészhallgatónak hiányosak az irodalmi és igencsak elenyészőek a filozófiai, történelmi, társ- művészetekkel kapcsolatos ismeretei. A Bauhaus vagy a posztmodern képzőművészet ilyen részletességű tárgyalása helyett célszerűbb lett volna áttekinthető, szelíd ismeretterjesztő céllal bemutatni a XX. század képzőművészetét, zeneművészetét. Bartók és Kodály nevét persze mindenki ismeri. De sokak számára megoldhatatlan feladat lenne néhány művük megemlézése, még inkább munkásságuk néhány mondatos jellemzése.

Visszatérve az *Előszó*hoz, abban a korszerűséget érvényesíteni kívánva a célelvűség az igazi kulcsfogalom, korántsem pozitív értelemben. Ez van is meg nincs is, szükséges is meg korszerűtlen is. „A feladat kijelölésekor nagyon lényeges ellentmondással kellett szembenézni. Összefüggő történetmondás többnyire csak egyetlen szerzőtől várható, történetírás viszont nehezen képzelhető el valamely célelvűség föltételezése nélkül. E munka szerzőinek részben azért különbözik a beszédmódja, mert kimondottan vagy hallgatólagosan nem ugyanannak a célelvűségnek a szellemében gondolkoznak. Míg a korábbi irodalomtörténetek általában egyféle célelvű folyamatot igyekeztek figyelemmel kísérni, ez a munka olyan célelvűségeknek a kölcsönhatásával számol, amelyek között olykor feszültség, sőt akár még ellentmondás is érzékelhető.” A célelvűség kétféle szintje csúszik itt egymásra: az irodalomé és az elemzőké. Ha van a magyar irodalomnak valamiféleképpen önálló története, akkor abban célelvűségek feltételezhetőek. Az irodalomtörténészeknek is van valamiféle elképzelése, „célelvűség” kutatásának tárgyáról, de úgy látszik, nem baj, ha ez inkább őt jellemzi, s nem tárgyát, az irodalmi művet, az alkotót. Mi volt korábban az „egyféle célelvű folyamat”? Hármát említi az *Előszó*, ezek: a nemzetjellelem szerves fejlődése, a társadalmi haladás, a modernség. A legáltalánosabban közelítve voltak ilyen alapelvek, de ebben az új műben is van egy, hiszen itt az a kinyilvánított fő cél, hogy „a magyar irodalmat

töredezett örökségként mutassuk be”. De van a fogalomnak egy másik szintje is. Minden kultúra történetének minden korszakában szembesülhetnek egymással különböző „célelvűségek”, s a modern irodalomtörténetek ezt általában megjelenítik. Miként értelmezzük például Kazinczy Ferenc és a romantikusok programjának szembenállását? A kései népnemzeti iskola és a nyugatosok, a *Nyugat* és Kassák ellentétei? A népiek és az urbánusok csatáit? S egy-egy portré, egy-egy kisebb korszak megírásakor se lett volna lehetőség „összefüggő történetmondásra”?

E munkában „Nem az alkotás, hanem a befogadás elemzését tekintettük elsődleges feladatnak” – írja az *Előszó*. Igazságtalan lenne azt állítani, hogy csupán a 2000. év körüli befogadások kézikönyve jött létre, hiszen részben megvalósul a „másodlagos” feladat is: a művek tárgyalása nélkül ugyanis elég nehéz érdemben szólni a fogadtatásokról. Másrészt viszont e könyvhármas aligha tekinthető fogadtatástörténetnek. Számos, e szempontból kikerülhetetlen műről szó sem esik, továbbá a szerzők egy részét alig foglalkoztatták az eddigi értelmezések.

Az *Előszó* szerzője azzal is érvel, hogy a művészeknél nem ajánlatos „vonalszerű előrejutást” feltételezni: „Túlhaladás helyett célszerűbb csak változásról beszélni. A későbbi nem okvetlenül magasabb rendű. Ady költészetét nehéz volna fejlettebbnek minősíteni Arany Jánoséhoz képest.” Vonalszerűséget igencsak együgyű emberek képzeltek el bármikor, a magasabb rendűség megkérdőjelezése pedig egyrészt közhely, másrészt abszolút értelemben csak a legnagyobb művészekre vonatkozik. Shakespeare-hez, József Attilához, Mozarthoz, Bartókhoz képest soha nem lesz „magasabb rendű” művészet, az irodalmi termés átlagában, az irodalmi életben, az olvasóközönségben azonban mégiscsak feltételezhető valamiféle „haladás”. S az egyes műfajoknak is lehetséges fejlődés-, illetve hanyatlástörténete. Aligha lehet csupán a változás fogalmával leírni például a regény műfajának eddigi történetét. Ezek azonban valóban vitatható kérdések.

A következő állítással sokkal több a gond: „Az egyetlen kulturális örökségbe vetett hit arra ösztönözhet, hogy az irodalom múltjának áttekintése üdvörténetnek rendelődjék alá. Ezzel a felfogással szemben azt a szemléletet próbáltuk érvényre juttatni, mely különböző hagyományok létét tételezi föl, és tartózkodik korszakok egyértelmű kijelölésétől, mert nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy ugyanaz a jelenség egyaránt értelmezhető folytonosságként és megszakítottságként. Ezért adtuk e sokszerzős munkának a következő címet: *A magyar irodalom történetei*.” Magyarar-

zatot kívánna az állítás, amely azonosítja az egyetlen kulturális örökséget az egyetlen hagyománnyal. Az a kulturális örökség, amely nemzeti kulturális örökségnek tekinthető, a civilizált polgári kultúrákban alighanem mindenhol sokféle hagyomány összességét jelenti. Amiként ezt József Attila is megfogalmazta, tanulságosan *A Dunánál* harmadik részében. „A világ vagyok – minden, ami volt, van: / a sok nemzetség, mely egymásra tör. / A honfoglalók győznek velem holtan / s a meghódoltak kínja meggyötör. / Árpád és Zalán, Werbőczy és Dózsa – / török, tatár, tót, román kavarog / e szívben”. Nem lenne semmi baj, ha ez a kézikönyv a különböző hagyományok egymás melletti és utáni létre hívna fel elsősorban a figyelmet. Ehhez is nélkülözhetetlen lenne azonban a történetiségnek a szerkezetben való érvényesítése. Azonban nem csak „a korszakok egyértelmű kijelölése” hiányzik: egyáltalán nincsenek korszakok, azt jellemző irányzatok. Alig vannak portrék. Az időbeli sorrenden kívül nincsen e három kötetben semmilyen más rendező elv. A cím magyarázata félrevezető. Erre a munkára ez csak így illene: Történetek a magyar irodalomról. A közvetlenebb jelenkor kapcsán ez még elfogadható is lenne, de még bölcsőbb lett volna az évszámokkal 2000 helyett csak az 1970-es évekig jutni el, Tandori és Esterházy fellépéséig.

Mintha lett volna mondjuk tíz konferencia, amely időrendben lefedi irodalmunk történetét, s ezeket nem tíz különálló könyvbe, hanem ebbe a háromba gyűjtötték volna össze egy látványos bevezetéssel. Így valóban „Minden Egész eltörtött” – ez a részletek rémuralma. A munka címe a hétköznapi megértés számára a következőket jelenthetné: 1. A magyar irodalomtörténetek tudománytörténeti tárgyalása. 2. Az irodalmi művek témái, „történetei” a legendáktól napjainkig. 3. Különböző felfogású irodalomtörténészek különböző „célelvűségű” munkái ugyanarról a magyar irodalomról. Erre néhány elszórt példa található e kötetháromasban, de a különbözőség nem lényegi. Szegedy-Maszák Mihály nem hisz „az egyetlen kulturális örökség”-ben, de meg van győződve arról, hogy csak az övéhez hasonló irodalomszemléletnek van létjogosultsága. Azt is állítja, hogy „e munka visszatükrözi a jelenkori magyar irodalomszemlélet és -tudomány megsztottságát”. Ez legfeljebb részletkérdésekben igaz. A főszerkesztő úr még az akadémikusok, akadémiai fokozattal rendelkező tudósok közül sem kérte fel vagy nyerte meg közreműködésre azokat, akik a lényegről másként gondolkoznak, s ez főként a XX. század kutatói kapcsán feltűnő. Alighanem azért, mert ők „a nemzeti művelődés tanulmányozásába” vonulnak vissza.

Engedtessek meg a hiányzók korántsem teljes névsora: Bertha Zoltán, Bíró Ferenc, Bitskey István, Bodnár György, Csűrös Miklós, Görömbei András, Hargittai Emil, Jánosi Zoltán, Kabdebó Lóránt, Kenyeres Zoltán, Kovács Sándor Iván, Márkus Béla, Monostori Imre, Nyilasy Balázs, Olasz Sándor, Pomogáts Béla, Poszler György, Rába György, Rónay László, Sipos Lajos, Szávai János, Széles Klára, Szigeti Lajos Sándor, Tarján Tamás.

Lehetséges szerzők, másként gondolkodók hiánya csak azoknak feltűnő, akik valamennyire otthonosak a mai irodalomtörténeti szakmában. Az azonban diákokat, tanárokat is elkéséríthet, hogy ez a mű se nem kézikönyv, se nem tankönyv. S a módszertani egyoldalúság mellett ők is észrevehetik szerzők és művek elfogadhatatlan, semminemű elmélettel nem igazolható hiányát. Az *Előszó* szerint „az kerül szóba, amit e munka szerzői lényegesnek vélnék a magyar örökség megőrzése szempontjából. Amiről nem esik szó, azt kevésbé fontosnak gondolják.” A három kötetnek van főszerkesztője, vannak szerkesztői. Nem készült volna munkaterv? Vagy a Duna jegén szavazta meg a szerzők népes csapata, hogy ki és mi a fontos, illetve lényegtelen? Említék néhány furcsa esetet. Az 1. kötetben ugyan a névmutató szerint gazdagon szerepel Janus Pannonius, ám érdemlegesen csak egy fejezetben esik szó róla, pontosabban az ő priapikus, azaz erotikus-pornográf költészetéről. Kármán Józsefet egyetlen alkalommal említik, *Uránia* című folyóiratával kap tizenöt sort, amelynek fele idézet tőle. A 2. kötetben viszont nyolc helyen is hivatkoznak rá, esszéjére és levélregényére. Ennyivel azonban a tájékozódni, tanulni vágyó nincsen kisegítve. Azért is szomorú ez, mert a *Fanni hagyományai* ma is élvezetes olvasmány, akárcsak *A nemzet csinosodása*.

A huszadik századdal kapcsolatban részletesebb bírálat szükséges. A 2. kötet utolsó kétszázötven oldala a századelővel foglalkozik, s ha belehelyezkedünk a szerkesztői koncepcióba, nagyjából elfogadható módon, bár nehéz beletörödni abba, hogy mint Petőfire, Adyra is csak egyetlen fejezet jut, igaz, az kivételesen pályaképvázlat. Az 1920 utáni magyar irodalom történetében viszont – Krúdy Gyulával ellentétben – nincs helye Móricz Zsigmondnak. Babits Mihály európai irodalomtörténete kap egy fél fejezetet, de versei, regényei, esszéi nem fontosak. Kosztolányi Dezső látszólag egy szót se szólhat, hiszen az előző kötetben novelláival Csáth Gézával társbérletben már szerepelt, most pedig három fejezet az övé: a *Pacsirta*, az Ady-bírálat és az *Esti Kornél-ciklus* révén. De eltűnt a költő. Áprily Lajos, Juhász

Gyula, Tóth Árpád csak utalásokban található meg. A névmutató szerint Nagy Lajos prózaíró nem létezett. S ahogy haladunk előre az időben, egyre több a hiány, s különösen feltűnő például a következőké: Dsida Jenő, Gelléri Andor Endre, Hubay Miklós, Jékely Zoltán, Kálnoky László, Kodolányi János, Kós Károly, Pap Károly, Rónay György, Sarkadi Imre, Sánta Ferenc, Sinka István, Cs. Szabó László, Szabó Magda, Szilágyi Domokos, Tamási Áron, Vas István. Ők legfeljebb néhány névsorban, utalásban kaptak helyet. A névmutató szerint Nemes Nagy Ágnes sem létezik, azonban az újhordas fejezetben mégis van róla egy bő oldalnyi szöveg. Az utóbbi évtizedek kapcsán a kisemmizetteknek még egy listája említendő: Ágh István, Baka István, Bella István, Bertók László, Buda Ferenc, Csukás István, Csurka István, Fodor András, Galgóczi Erzsébet, Gion Nándor, Grendel Lajos, Hajnóczy Péter, Jókai Anna, Kányádi Sándor, Kiss Anna, Kiss Benedek, Lázár Ervin, Oravecz Imre, Orbán Ottó, Parti Nagy Lajos, Szilágyi István, Temesi Ferenc, Tolnai Ottó, Utassy József és még sokan mások sem kaptak helyet. Nehéz tárgyilagosságnak és érvényesnek tartani azt az irodalomtörténetet, amely nem tekinti tárgyalandónak Dsida Jenő, Tamási Áron, Kányádi Sándor, Lázár Ervin és társaik munkásságát.

Kosztolányi Dezső arcképe szerepel a harmadik kötet címlapján, mégis csonka marad a tudásunk róla. Számos fejezet hőse jár még rosszabbul. Déry Tibort *A befejezetlen mondat* kapcsán tárgyalja egy fejezet, 1938-as évszámmal. A mű azonban 1947-es megjelenéséig ismeretlennek nevezhető, így vitatható az elhelyezése az időrendben. Ez persze technikai kérdésnek is tekinthető, az viszont már kevésbé, hogy az író 1954 utáni alkotásai között olyan is akad, – a *Niki* –, amely a Nobel-díjnak is várományosa volt, a későbbiek pedig erőteljes előkészítői voltak a posztmodern epikának, s feltehetően sokkal jobban meg képesek szólítani a jelenkort.

Németh László a maga sokoldalú életművéből az esszéket tartotta a legfontosabbnak. Talán ennek tudható be *Tanu* című folyóiratának elemzése. Három, az irodalmi élettel foglalkozó fejezetben szerepel még többszörösen: amelyek a népi-urbánus vitát, az 1956-os forradalmat, illetve az utána következő éveket mutatják be. Ezenkívül több mint hússzor utalnak rá. De Németh László, mint az *Iszony*, a *Galilei*, más regények, drámák szerzője nem létezik. Az 1920 és 1970 közötti évtizedekből nyolc szerző regénye vált méltóvá a kiemelésre. Ezt a kilencediket nem írta volna meg szívesen akár tíz irodalmár?

Illyés Gyula sem járt jobban, bár ő két fejezetet is kapott. Az első tárgya a *Puszták népe*, a másodiké „Illyés és a francia irodalom” kapcsolata. A forradalmi *Irodalmi Újság* tárgyalásakor huszonekét sort olvashatunk az *Egy mondat a zsarnokságról* című műről, amely a szerzőnek nem igazán tetszik, mert „a Rákosi-éra tükré”, s „A nemzeti kiszolgáltatottság ennek az Illyés-versnek nem témája, s talán ezért sem vált igazán a költemény a rendszerváltozás után a függetlenség visszanyerését legfőbb értéknek tekintő 1956-os forradalom és szabadságharc emblemikus alkotásává.” Mondanám, hogy a szerző, Standeisky Éva mintha külföldön élne, ám még ott is 1956 és a zsarnokság elleni tiltakozás kultuszversének tekintik ezt a művet. Ezekon a sorokon kívül Illyés Gyula költőként nem létezik, csak a francia kapcsolat tárgyalásának utolsó, igaz, hosszú bekezdésében. Itt Szegedy-Maszák Mihály nyitva hagyja a kérdést: megszólíthatja-e még ez a líra a mai olvasókat. Nincs szó Illyés epikájáról, drámáiról, esszéiről. Fogalmuk sem lehet a fiatal olvasóknak arról, hogy miért és miben tekintették őt apáik és nagyapáik nemzeti költőnek.

Amikor Veres András az írók és a hatalom kapcsolatát elemzi 1955 és 1968 között, Németh László mellett Illyéssel is többször foglalkozik, s eközben kétszer is leír egy olyan állítást, amelynek nincs valóságalapja, s a hivatkozott szaktanulmányban sincs nyoma. A hírhedt ENSZ-levelre utal a mondat: Kádárék „Ráadásul még Illyés Gyulát és Németh Lászlót is megnyerték szervezőnek a kompromittáló akcióhoz.” (521.) Hamarosan ezt így olvashatjuk: „Déry letartóztatása után Németh Illyéssel az oldalán próbált tárgyalni Kádárral, aminek az egyetlen kétes eredménye az lett, hogy rájuk bízták az ENSZ-nek szóló tiltakozó nyilatkozat megszervezését.” (523.) Déry Tibort 1957. április 20-án tartóztatták le. Miután erről tudomást szereztek a népi írók, csoportosan kértek kihallgatást Kádártól, aki csak Némethet és Illyést fogadta. Tehát nem Németh kezdeményezte ezt a találkozást. Az ENSZ-level szervezését viszont négy hónappal később, augusztus 20-a után kezdték meg, s a szöveg már szeptember 5-én megjelent. A két író ebben nem vett részt, ennek állítása nem félreolvasás, hanem rágalom. Próbáljuk elképzelni, amint az irodalmi életben részt nem vevő, súlyosan hipertóniás Németh László, az idegállapota miatt több hetes nyári altatókúra után lábadozó Illyés aláírás-gyűjtő ívvel szaladgál. A legszebb az lett volna, ha félúton találkozhattak volna Sajkod és a tihanyi rév között.

Számomra különösen fájdalmas a *Szembesülés a naiv költői világépítés határaival* című fejezet, amelynek fő tárgya: *1954 megjelenik Juhász Ferenc A tékozló ország című műve*. Szerzője Tolcsvai Nagy Gá-

bor, aki e kiadványban több nyelvészeti tárgyú fejezetet írt, s egyébként kismonográfiái jelentek meg Nagy Lászlóról, Pilinszky Jánosról. Ő azt a megoldást választotta, hogy a Juhász-mű tárgyalásába beépítette Nagy László, Kormos István és Csoóri Sándor tömör bemutatását is. Nyilván tudta, hogy e költőkről nem lesz önálló fejezet. Mindebből viszont az következik, hogy e nagy terjedelmű könyvben az 1945 utáni negyed században csak Weöres Sándor és Pilinszky János költészete méltó az önálló tárgyalásra. Illyés Gyula hiányát látszólag el lehet ütni a más szempontú tárgyalásra való hivatkozással, de az különösen feltűnő lett volna, ha Juhászékról nincs szó. Viszont már a címben is jelezni lehetett valami fenntartást. A Kormos Istvánt bemutató bekezdés kivételesen éppen az én könyvemből idéz, majd ez után vonja le az általam elfogadhatatlan következtetést: Kormos „Tágabb szemhatárral, más nyelveket, kultúrákat mélyebben beépített életművébe, mint közvetlen társai.” Ez a mondat le kívánja értékelni a három költőtárs teljesítményét, de az állítás tárgyyszerűsége vitatható, az esztétikai érték szempontjából pedig közömbös. A posztmodern kánon előítéletei alapján szokás ezt a kritikát részletesebben is kifejteni. Itt komoly bírálatot kap az irodalmi népiesség 1945 utáni jelenléte, leegyszerűsítve azt. Juhászék ez alól részben felmentést kapnak, de nem értelmezőik, akik a bartóki modell fogalmát állítólag „a népi elemek műbeli megjelenése”-vel azonosítják. Ezt a fogalom megalkotója, Németh László sem így értette, de említést érdemlően mások sem. Németh László 1956-ban így írt Bartók és Ady feladatvállalásáról: „a magyarságban megtalált Európa (vagy legalább újkor) alatti anyagot az új, nyugati eszközökkel feldolgozva s megemelve, a magyar zenét s költészetet jövőnk fegyverévé s a világ közkincsévé tenni.” Ennek vállalását észleli Juhász Ferenc, Nagy László és más akkori fiatalok költészetében, s azzal zárja esszéjét, hogy aki ezen a módon mesterré képes válni, az „egy új világ törvényhozójának érezheti magát, s nem is szólhat máshoz, csak nemzetén át az emberiséghez.” (Sajnálatos, hogy a Bartókkal foglalkozó fejezet meg sem említi a magyar műhely, a bartókiság fogalmát.) Ne tessék meglepődni: Szegedy-Maszák Mihály célelvűsége szavakban igen rokon ezzel. Ám radikálisan másként értelmezi szerkesztőként is a nemzet és az emberiség fogalmát. S így tesz Tolcsvai Nagy Gábor is, akinek összegzése szerint Juhász Ferenc és Nagy László költészete „bár eltérően, de kissé távol maradt az európai irodalom fő irányaitól mind a bukás vagy a kétely megértési feltételeinek körvonalazásában, mind a

nyelv rendkívüli mértékben alkotó, de rá vissza nem kérdező alkalmazásában.” Végezetül még a következőket olvashatjuk: „A külső, nem irodalmi tényezők, amelyek a vallomásos és képviseleti költészeti formákkal kapcsolódtak össze, kissé távol tartották ezt a költészetet a kortárs irodalom más áramlataitól. A világra való rácsodálkozás enyhe naivsága, a közösségmagyarázat és a történelemértelmezés néha kissé egy-síkú jellege, valamint a személyiség kérdéseinek hát-térbe szorítása e költészetet kiszolgáltatotta a történeti eseményeknek.” Ezek szerint mégiscsak vannak az európai irodalomnak fő irányai? S ezek között van olyan, amelyik üdvtörténetnek, egyetlen igaz útnak minősíthető? Van arra törvény, hogy miként kell az irodalomban körvonalazni „a bukás és a kétely meg-értési feltételeit”? S hogy milyen nyelvszemlélet megengedhető? Pilinszky költészete nem vallomásos? A II. világháború meghatározó élménye nála nem külső esemény? A mű szempontjából a személyiség gondolatai nem minősülnek „külső” eseménynek?

Illyés Gyula, Németh László, még erőteljesebben Juhász Ferenc, Nagy László, Csoóri Sándor és mások irodalmi munkásságának a monomániás posztmodern kánon alapján való megítélése sajnos egyre nagyobb teherterele a magyar szellemi életnek, s ennek következtében már a közoktatásnak és az egyetemi képzésnek is. S ez már nem csak az irodalomtörténet-írást és -tanítást érinti. Abból a felfogásból, amelyik szerint az irodalomtól voltaképpen idegen minden, ami nem a személyiségre, hanem a közös-ségre vonatkozik, voltaképpen az is következik, hogy a személyiségtől is idegen – vagy szelídebben fogalmazva – jobb, ha idegen a közösséghez való tartozása. Mindket-tő kóros állapot, amely az emberiség jövője szempontjából tragikus következményekkel járhat.

Szegedy-Maszák Mihály előszavában a jövőre is gondol. Aggódva, de szigorúan az irodalom szempontjából. Ő is axiómaként fogadja el, hogy a „nagy elbeszélések” ér-vényüket veszítették. Ezt visszamenőleg is érvényesnek tartja, s ezért törekedett arra, hogy „a magyar irodalmat töredezett örökségként” mutassa be. Tehát a nagy elbe-szélések emlékét is felejtjük el. Sajnos ez a munka se tisz-teli a másságot. Bizony igaz, hogy „A másság tisztelete könnyen lejárátható jelszó.” Letűnt korok olvasói, ma másként olvasók, értelmezők nem számítanak, csak a sa-ját kánon. S ebben az egyedüli üdvözítő az összehason-lító irodalomtudomány. Miért kellene mindig mindent összehasonlítani valami mással, lehetőleg nyugat-európa-ival és észak-amerikaival? A szocialista országok táborá-ban évtizedeken át egy olyan kommunista falanszterben kellett volna elképzelni az emberiség jövőjét, amely azért némi teret enged a nemzeti sajátosságoknak. A kapitalista

globalizáció előnyeinek és súlyos veszélyeinek fényében és árnyékában a nemzeti kultúráról nem az egyetlen nagy falanszterbe való olvadást kellene vizionálni, amely-ben feltehetően, majd, mondjuk tízmilliárd ember olvas-sa, nézi, éneklí ugyanazt, egyetlen nyelven makogva. Az *Előszó* utolsó mondatai így szólnak: „Lehet arra hivatkoz-ni, hogy a magyar irodalmat előkelő hely illeti meg a vi-lág örökségében, de számolni kell annak lehetőségével, hogy az irodalmak nemzeti megközelítése történeti jelen-ség, amelynek nemcsak kezdetét lehet megállapítani, hanem esetleges végére is föl kell készülni. A cél nyilván-valóan az, hogy a magyar irodalom bizonyos termékei be-kerüljenek Európa s a világ örökségébe, ami csakis akkor lehetséges, ha ennek az örökségnek a szerkezete megvál-tozik. Ez az irodalomtörténet azzal a szándékkal készült, hogy hozzájáruljon e cél eléréséhez.” Akármit ír a főszer-kesztő s barátainak és tanítványainak köre, a magyar iro-dalmi örökség szerkezetét nem lehet megváltoztatni, leg-feljebb azt a képet, amely erről bennük él. Az örökség eddig létrejött eredményei közül igen kevés került be a vi-lágirodalomba, s ez nem csak ránk, hanem a legnagyobb nyelvek irodalmára is érvényes. Egy nyugat-európai érte-lmiségi számára Homérosz is inkább csak lexikálisan is-mert, s modernebb klasszikusok nevét is lehetne sorolni. Elképzelhető még az is, hogy Európában sokkal többen olvassák magyarul Petőfi, sőt Arany műveit, mint vala-mely világnyelven Homéroszt. Világirodalmi részvéte-lünket illetően tiszteletben tartom, s elvileg hasznosnak is a főszerkesztő szándékát, ám egy magyar irodalom-történeti kézikönyvnek nem lehet ez a fő célja, remél-hetően száz év múlva sem. Arra kellene inkább töre-kedni, hogy a jelenleg mintegy 13 millió magyar em-ber s majdan megszülető utódaik minél gazdagabban tudják használni az anyanyelvüket, minél egészsége-sebb személyiségek legyenek, s ebben segítse őket az anyanyelvű irodalom. Mert hiába fogják esetleg káprá-zatos angolnyelv-tudással olvasni bármely nyelv kano-nizált klasszikusait, az anyanyelv és a hozzá kötődött több ezer éves kultúra hiányában a globalizációnak is csak áldozataivá válhatnak.

Vasy Géza

Szécsi Margit-est

2008. április 9-én, 18 órától
a Szövetségesek Házában
(1088 Budapest, Szentkirályi utca 18.).
Előadja Pálffy Margit színművész